

О. В. СТЕПАНКО

СУТНІСТЬ, МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА СКЛАДОВІ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

Розглянуто сутність гуманітарної сфери, визначено мету, завдання та складові елементи цієї сфери. Обґрунтовано необхідність виокремлення гуманітарної сфери в самостійну сферу суспільної діяльності. Уточнено сутність понять “гуманітарна політика” і “державне управління гуманітарною сферою”.

Ключові слова: гуманітарна сфера, суспільна свідомість, освіта, наука, культура, етнонаціональна політика, релігійно-церковна політика, інформаційна політика, туризм, фізична культура, спорт.

The author has examined the essence of humanitarian sphere, defined the purpose, objectives and elements in this area. The necessity of distinguishing of humanitarian sphere in a separate sphere of social activity had been proved. The essence of the concepts of “humanitarian policy” and “governmental management of the humanitarian sphere” had been prіcised.

Key words: humanitarians sphere, social consciousness, education, science, culture, national policy, religious and church policy, information policy, tourism, physical training, sports.

Гуманітарна політика практично всіх країн світу спрямована на захист культурної спадщини як матеріальної, так і духовної та основана на гуманітарних взаємозв'язках держав і народів світу, їхньої участі в глобалізаційних процесах. З огляду на це у виробленні концептуальних засад сучасної гуманітарної політики України має враховуватися вітчизняний духовно-культурний і міжнародний досвід, але пріоритетними мають бути національні інтереси.

Слід зазначити, що після здобуття незалежності гуманітарна сфера України, за словами С. Здіорука, зазнала вельми болючих трансформацій: масова свідомість була дезорієнтована, у суспільстві зростали меркантилізм, жорстокість, радикальні настрої та апатія [1, с. 12]. Щоб подолати ці негативні явища потрібно виробити нові, адекватні вимогам часу, засади державної політики в гуманітарній сфері. З огляду на це потрібно визначити сутність гуманітарної сфери, визначальним у тлумаченні якої має бути філософський принцип гуманізму та зробити спробу розвести дві сфери суспільної діяльності: соціальну й гуманітарну, тобто визначити їх складові елементи.

В історії людства ідеї гуманізму змінювалися в часі, мали певну еволюцію, свої передумови розвитку, свій розвиток та період занепаду. Сучасний гуманізм

представлений різноманітними ідейними течіями, представники яких прагнуть відокремити моральні ідеали від релігійних доктрин, метафізичних систем й етичних теорій для того, щоб надати їм незалежну силу в особистому житті та суспільних відносинах. Теоретиками сучасного гуманістичного руху є такі зарубіжні науковці, як А. Айер, Г. Блекхем, П. Куртц, К. Ламонт, Е. Нагель, У. Смітт, Л. Фрагелл, С. Хук та ін. Концептуальні засади гуманітарної політики на сучасному етапі розвитку суспільства окреслені З. Бзежинським, У. Ростом, Дж. Соросом, Ф. Фукуямою та іншими представниками світового співтовариства.

Результати проведеного аналізу вітчизняних наукових джерел дають підстави стверджувати, що в сучасній науковій літературі не приділялося належної уваги дослідженню стану гуманітарної сфери в Україні як самостійної сфери суспільної діяльності. Є декілька науковців (В. Дзоз, С. Здіорук, П. Петровський, В. Скуратівський, В. Трошинський, І. Черничко, С. Чукут), які у своїх працях висвітили тенденції та стан розвитку гуманітарної сфери українського суспільства як цілісної суспільної діяльності, концептуальне бачення державної гуманітарної політики та механізми її реалізації. Певний внесок у дослідження державно-управлінського аспекту функціонування й розвитку гуманітарної сфери зроблено науковцями в галузі державного управління. Однак слід зазначити, що дослідники здебільшого приділяють увагу розвитку окремих її сегментів. Так, різнобічні аспекти державного управління системою освіти у своїх дисертаційних роботах розглядають С. Андрейчук, М. Білинська, В. Гамаюнов, Т. Гладка, В. Грабовський, С. Григанська та ін. Різноманітні аспекти державного управління вітчизняною системою охорони здоров'я та тенденції її розвитку досліджують Н. Авраменко, О. Виноградов, В. Григорович, Н. Дуб, С. Козуліна, Т. Курило та інші науковці. Також у дисертаціях розглядаються питання гуманізації суспільної свідомості (М. Задорожна, В. Сабадуха, Н. Сорокіна), стан функціонування системи культурної сфери та культурні пріоритети українського державотворення (О. Батіщева, Л. Максим'як), основні напрями гендерної політики (С. Сулімова), проблеми забезпечення екологічної безпеки в Україні (Ю. Ковалевська, В. Крук), механізми реалізації державної політики у сфері засобів масової інформації (А. Баровська, Н. Ільченко, З. Коваль, О. Попроцький). Поза увагою авторів не залишається й дослідження основних напрямів, пріоритетів та механізмів реалізації державної політики щодо розвитку туристичної сфери в Україні (В. Биркович, І. Валентюк, Л. Давиденко, Є. Козловський, Г. Крапівіна, О. Малишева, О. Шершньова), державно-церковних (В. Петрик) та етнонаціональних відносини (Т. Безверха, І. Попова, Т. Сенюшкіна).

Незважаючи на представлену досить велику кількість наукових праць, присвячених вивченню напрямів, механізмів та особливостей державного управління окремими сегментами гуманітарної сфери, в управлінській науковій практиці недостатніми залишаються дослідження, в яких би комплексно розглядалися концептуальні основи державного управління гуманітарною сферою. Слід зазначити, що потребує дослідження й уточнення зміст таких понять, як “гуманітарна сфера”.

“гуманітарна політика” та “державне управління гуманітарною сферою”, оскільки вони є, на нашу думку, дещо неточними, неконкретними. Разом із тим потребує уточнення визначення мети, завдання та складових елементів гуманітарної сфери як самостійної сфери суспільної діяльності.

Мета статті – дослідити сутність, мету, завдання, складові елементи гуманітарної сфери та обґрунтувати необхідність виокремлення цієї сфери в самостійну сферу суспільної діяльності, а також уточнити сутність понять “гуманітарна політика” і “державне управління гуманітарною сферою”.

Дослідження сутності гуманітарної сфери доцільно розпочати з визначення змісту понять “гуманізм” і “сфера”, з яких побудовано це словосполучення. Звернемося до словників. У філософському енциклопедичному словникові гуманізм (від лат. *humanus* – людяний, людський), у широкому розумінні визначають як історично змінну систему поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, визначає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відношень між людьми; у вузькому розумінні – це культурний рух епохи Відродження [14, с. 130]. Гуманізм, відповідно до тлумачного словника, – це “світогляд, оснований на ставленні до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей” [10, с. 135]. Такі соціальні цінності, як свобода, рівність, справедливість, згідно із юридичною енциклопедією, становлять сутність гуманізму у праві – це, насамперед, система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, державними і громадськими інтересами [15, с. 564]. Отже, центральною ідеєю гуманізму є визнання самоцінності людини, її прав і свобод.

У тлумачному словникові надається декілька визначень терміна “сфера”, але лише одне з них можна використати для формулювання поняття “гуманітарна сфера”, а саме – це область фізичного або духовного життя, діяльності людини або суспільства; галузь, напрямок [10, с. 514]. Згідно зі словником у галузі державного управління, сфера і галузь суспільного життя – це загальноприйняте розмежування основних напрямів (сфери) та видів (галузі) суспільної діяльності, яке базується на інтеграції об’єктивних групових потреб та інтересів людської спільноти [6, с. 692]. При чому історико-конкретні і ситуативні комбінації між зазначеними групами потреб та інтересів синтезуються у сфери (політична, економічна, соціальна, гуманітарна, міжетнічна), а проблемні і локальні “стики” між ними – в галузі суспільної життєдіяльності людей (виробництво, сільське господарство, природокористування, екологія, торгівля, транспорт, зв’язок, право, фінанси, наука, освіта, інформатика тощо). Звідси можна зробити висновок, що до гуманітарної сфери мають відноситися конкретні види (галузі) суспільної діяльності і їх потрібно чітко визначити.

На думку В. Андрущенко, Л. Губернського та М. Михайльченка, гуманітарна сфера – “це не якась окрема (відмежована від економіки і політики)

сфера суспільного буття, а суспільне буття як таке, схарактеризоване (оцінене, осмислене, організоване) крізь призму пріоритетів людини і людських цінностей. Це особливий “зріз” суспільної цілісності, а саме – зріз перетину й забезпечення людських інтересів” [8, с. 487].

Варто відмітити, що переважна кількість науковців наголошують на тому, що гуманітарна сфера здебільшого розглядається як складова соціальної сфери, оскільки в ній об’єднуються дві різнозначні суспільні складові – духовна й соціальна. Тому до гуманітарної сфери відносять ті галузі суспільства, що безпосередньо стосуються духовного і соціального життя. У даному випадку цю сферу суспільної діяльності розглядають у широкому розумінні.

Деякі науковці, – В. Скуратівський, В. Трощинський і С. Чукут, – розглядають гуманітарну сферу України переважно у вузькому значенні цього поняття, а саме духовне життя суспільства, насамперед, такої його складової як духовна культура [13].

Отже, у визначенні сутності гуманітарної сфери вчені використовують два наукових розуміння: широке, що стосується духовного і соціального життя особи й людських спільнот, та вузьке, що спрямоване на забезпечення розвитку духовного життя людини й суспільства. Саме від того, яке розуміння сутності гуманітарної сфери буде покладено в основу державної гуманітарної політики, можна визначити складові цієї сфери.

Ми підтримуємо думку тих науковців, які пропонують розглядати гуманітарну сферу переважно у вузькому значенні цього поняття, тобто лише духовне життя суспільства. Однак і духовність можна тлумачити по-різному. Так, В. Дзоз у своєму дисертаційному дослідженні стверджує, що і суспільна, і гуманітарна сфери мають певні типи духовності, що стоять за цими сферами, але слід їх розрізняти: за соціальною сферою стоїть духовність, орієнтована більшою мірою на моральність і співчуття; за гуманітарною сферою – духовність, орієнтована на розвиток особистості й прорив до нової соціальної якості [3, с. 62–63]. Але тоді такі галузі, як освіта, наука, охорона здоров’я та інші можна віднести і до соціальної, і до гуманітарної сфери суспільної діяльності. Саме таке непорозуміння і відбувається у вітчизняній практичній управлінській діяльності. Ось чому потрібно визначити конкретні галузі, що стосуються розвитку гуманітарної сфери.

Результати проведеного аналізу наукової та специфічної літератури свідчать про існування різноманітних підходів до визначення складових гуманітарної сфери. До неї відносять ідеологію державотворення, розвиток української мови, культури, ментальності, національного інтелектуального потенціалу, охорону здоров’я населення, охорону природи, систему взаємодії з міжнародним співтовариством, формування громадянського суспільства, демографічну політику, формування національної еліти, освіту, науку, виховання, світоглядну й релігійну свободу людини, її соціальний захист і допомогу, розвиток міських і сільських типів поселень, інформатизацію суспільства тощо. Однак у представленому спектрі складових гуманітарної сфери охоплюється і духовне, і фізичне життя людини, а також її діяльність.

С. Кіндзерський у своїй науковій праці окреслив межі наукового аналізу, виходячи з огляду на традиції, потреби суспільства та структуру державної влади, такими предметними складовими гуманітарної сфери, як освіта, наука, культура, охорона здоров'я, фізична культура, спорт і туризм [7, с. 48]. Слід зазначити, що більшість країн світу до гуманітарної сфери зараховують такі фундаментальні галузі, як освіта, наука і культура, оскільки саме вони є мірилом темпів та якості цивілізаційного прогресу й розвитку суспільства [2]. І, справді, саме ці фундаментальні галузі спрямовані на духовно-інтелектуальну складову розвитку суспільства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для досягнення визначених цілей і завдань державної гуманітарної політики, на нашу думку, потрібно зробити спробу розвести соціальну й гуманітарну сфери та сформувати складові елементи гуманітарної сфери, взявши за основу фундаментальні галузі.

Усе вищезазначене дозволяє дійти висновку, що гуманітарна сфера – це відносно самостійна сфера суспільної діяльності, яка спрямована на забезпечення духовного життя людини і суспільства, складається із сукупності галузей, які орієнтовані на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, розвиток творчих й інтелектуальних здібностей особистості, збереження культурного різноманіття.

З метою забезпечення функціонування й розвитку гуманітарної сфери виробляється державна політика, тобто визначаються дії системи органів державної влади згідно з наміченими цілями, напрямками, принципами для розв'язування сукупності взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності. Таким чином виробляється в державі гуманітарна політика.

За визначенням, що надається в енциклопедичному словнику з державного управління, гуманітарна політика – це “система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин” [6, с. 127]. Автор наголошує на тому, що метою гуманітарної політики є створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну самореалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури тощо. Проте, на нашу думку, це визначення соціально-гуманітарної політики. Ми більш погоджуємося із третім визначенням, що надається в даній статті, оскільки воно розкриває сутність гуманітарної сфери у вузькому її розумінні, а саме: гуманітарна політика – це система діяльності, що має на меті всебічне сприяння створенню, розвитку та збереженню духовних (як загальнолюдських, загальноцивілізаційних, так і національних) цінностей. Ми погоджуємося з думкою О. Поступної, що у виробленні державної гуманітарної політики слід дотримуватися лише вузького розуміння гуманітарної сфери (стосується

духовного життя), щоб уникнути дублювання деяких її складових при вирішенні завдань соціальної сфери [11, с. 337].

Здійснення політики та програм урядів у певній сфері суспільної діяльності виконується органами державної влади, повсякденна робота яких спрямована на реалізацію функцій держави. Серед основних функцій державного управління є гуманітарні функції управління, метою яких є підвищення духовно-інтелектуального потенціалу суспільства. Ці функції, на думку В. Малиновського, спрямовуються на: розвиток культури і мистецтва, театру і кінематографії, музейної справи, образотворчого мистецтва, книговидавання; збереження культурної спадщини України; упорядкування та якісний розвиток мережі культурно-освітніх закладів; впровадження новітніх технологій у сфері освіти; розширення та вдосконалення форм отримання освіти; розвиток інформаційного простору; активізацію пропаганди здорового способу життя, створення умов для належного фізичного виховання людини та її відпочинок [9, с. 37].

Варто відмітити, що державну політику проголошують тільки певні органи державної влади, як правило, вищі, а здійснює вся система державного управління [4, с. 51–52]. Тлумачення терміну “державне управління” надається в багатьох вітчизняних словниках. Ми зупинимось на визначенні, що наводиться О. Оболенським, оскільки воно, на нашу думку, є більш повним: “державне управління – цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [5, с. 94].

Виходячи з цього твердження та визначення гуманітарної сфери, яке надавалося вище, можна зробити висновок, що державне управління гуманітарною сферою – це цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток гуманітарної сфери, яка спрямована на забезпечення духовного життя людини і суспільства, складається із сукупності галузей, які орієнтовані на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, розвиток творчих й інтелектуальних здібностей особистості, збереження культурного різноманіття шляхом запровадження державної гуманітарної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією. Звідси метою державного управління гуманітарною сферою є створення умов для максимального розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, а також створення умов для реалізації інтелектуальних, культурних та творчих можливостей особистості. Відповідно до поставленої мети, можна визначити такі завдання: створення умов для оптимального функціонування й розвитку духовних відносин, саморегуляції людиною свого соціокультурного потенціалу, формування в суспільстві умов для

сталого людського розвитку, інтелектуальної безпеки, формування та утвердження системи духовних цінностей, створення належних умов для розвитку етнонаціональних і релігійних відносин, створення умов для задоволення потреб громадянина у фізичному та духовному вдосконаленні, у зміцненні здоров'я тощо.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що у визначенні сутності гуманітарної сфери вчені використовують два наукових розуміння – широке й вузьке. У своїх роботах науковці більш схильні до проведення дослідження гуманітарної сфери в широкому її розумінні, тобто те, що стосується соціального і духовного життя особи й людських спільнот, хоча і висловлюють свою думку, що розвиток гуманітарної сфери має забезпечувати розвиток лише духовного життя людини й суспільства. Однак, слід зазначити, що саме від виміру розуміння сутності гуманітарної сфери залежатиме визначення конкретних складових елементів (галузей) цієї сфери, розвиток і функціонування яких буде покладено в основу державної гуманітарної політики.

Складовими елементами гуманітарної сфери, які відображають стан духовного життя людини й суспільства, на нашу думку, мають бути, перш за все, фундаментальні галузі – освіта, наука, культура та їхні підгалузі: виховання, інформаційне середовище, фізкультура, спорт, дозвілля, туризм, релігія, етнічні відносини. У результаті саме чітко визначених і на законодавчому рівні закріплених складових елементів гуманітарної сфери можна зробити спробу розвести дві сфери суспільної діяльності (соціальну й гуманітарну) у виробленні та реалізації намічених цілей державної гуманітарної політики. Також саме від цього буде залежати побудова та ефективність функціонування організаційної структури (сукупності управлінських елементів) державного управління в гуманітарній сфері. Це відкриває простір для проведення подальших наукових розвідок та дискусій.

Література:

1. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : [монографія] / за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2006. – 403 с.
2. Гуманітарна сфера України: проблеми і шляхи формування : [монографія] / за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
3. Дзоз В. Гуманітарна політика України в контексті суспільної модернізації (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д. філос. н. : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / В. Дзоз. – К., 2007. – 380 с.
4. Державне управління : словн.-довід. / уклад. : В. Д. Бакуменко (кер. твор. кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
5. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

7. Кіндзерський С. Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку: дис. ... к. держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / С. Кіндзерський. – К., 2006. – 205 с.

8. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз / Л. Губернський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 580 с.

9. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.

10. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д. філол. н., проф. В. В. Дубічинського. – Х. : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2008. – 608 с.

11. Поступна О. В. Сутність і складові гуманітарної сфери / О. В. Поступна // Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2012. – С. 336–337.

12. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

13. Скуратівський В. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. / В. Скуратівський, В. Трошинський, С. Чукут. – К. : Вид-во УАДУ "Міленіум", 2002. – 262 с.

14. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

15. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.]. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1998. – .

Т. 1 : А-Г. – 670 с.

Надійшла до редколегії 22.06.2012 р.